

Слабоус-Луценко А.О.*

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У даній статті досліджено проблему європейської регіоналізації, її типи, причини та наслідки. Розглянуто історичні етапи розвитку регіоналізації в Європі та охарактеризовано її сучасні форми.

Ключові слова: регіоналізм, регіональні структури, Європа, регіон, політика, глобалізація.

In the article the problem of European regionalization, its types and consequences are investigated. Besides, different historical stages of its development are analyzed and its contemporary forms are characterized.

Key words: regionalism, regional structures, Europe, region, policy, globalization.

У сучасному світі, який швидко змінюється, дискусії про сутність глобалізації, регіоналізації, глокалізації тривають, стають дедалі інтенсивнішими і гострими, таким чином відображаючи і значні зміни у розстановці сил у глобальній економіці, і очевидне загострення міжнародної військово-політичної ситуації. Чи призведе зростання гегемонізму до завершення глобалізації та встановлення монополярного світу? Чи станемо ми свідками інших основоположних процесів у світовому розвитку? Мета нашої статті - спробувати знайти відповідь на зазначені питання, розглянувши сучасні процеси регіоналізації на прикладах європейських країн та утворень. Найважливішою тенденцією світового розвитку у другій половині ХХ століття стала децентралізація владних повноважень в державі. Мова йде про так звані «регіональні структури», які стоять вище місцевих органів управління і є найпоширенішими проміжними ланками.

Відомо, що територія – це головний ресурс, у боротьбі за володіння яким виникли та розвиваються міжнародні відносини як історичний процес і політичне явище. Поняття цінності географічного простору залишається одним із ключових для багатьох теорій міжнародних відносин та практичної дипломатії. Процес світової глобалізації супроводжується регіоналізацією міжнародних відносин, передаванням частини державних функцій на міжнародний чи субнаціональний рівень, що свідчить про те, що у процесі глобалізації відбувається значна трансформація інститутів державної влади. Частина державних функцій переходить на більш високий ієрархічний рівень до всесвітніх і міжнародно-регіональних організацій, а також до транснаціональних корпорацій. Одночасно спостерігається тенденція до розширення прав субнаціональних громад (регіональних, муніципальних). Кожна підсистема є системою у собі. Таким чином, у міжнародних відносинах у якості самостійних суб'єктів виступають регіони. Регіоналізація (районування) – це процес поділу цілого на цілі частини, тоді як територіальна диференціація означає

* аспірантка кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Коппель О.А.

поділ цілого на функціональні частини. Геополітична регіоналізація означає виділення та створення «великих просторів» (регіональних угруповань), чия військово-політична та економічна міць може опиратися світовому гегемонові [9, с.56]

Посилення процесу регіоналізації на рубежі століть є, у свою чергу, результатом значного посилення інтеграційних процесів у світі. Достатньо відзначити розширення ЄС, створення нових угруповань на пострадянському просторі, активізацію інтеграційних процесів у регіонах Південної Азії та Латинської Америки. В економічному плані це викликано тривалим натиском глобалізації, а в політичному сенсі – трансформацією біполярної системи у монополярну. Обидва процеси посилюють нестабільність оточуючого світу, яка примушує значну кількість країн шукати захисту в регіональних інтеграційних об'єднаннях. Саме тому значення регіоналізації як перепони для процесу глобалізації зростає [8, с. 89].

На сьогодні існує чимало вчень про особливості регіонального розвитку, проте значно меншою є кількість теорій та концепцій, які виділяють регіони як суб'єкти міжнародних відносин. Серед них домінують теоретичні уявлення про «Великі» та «Малі» простори Фрідріха Ліста, Карла Шмідта, Поля Відаль де ла Блаша, Джона Мейнарда Кейнса, Фергана Броделя, Іммануеля Валлерстайна та інших [6, 127]. Однак на сьогоднішній день існує чимало суперечок щодо регіонів та їх ролі у сучасних політичних процесах. Наприклад, відомий американський політолог С. Хантінгтон доводить, що « регіони – це географічні, а не політичні чи культурні цілості. Як у випадку з Балканами чи Близьким Сходом, їх можуть роздирати внутрішні чи міжцивілізаційні конфлікти. Регіони слугують основою для співпраці тільки тоді, коли географія збігається з культурою. У відриві від культури сусідство веде до спільності і може мати прямо протилежний результат». С. Хантінгтон справедливо зазначає, що «хоча вимоги часу і мета також відіграють свою роль, загальна ефективність регіональних організацій обернено пропорційна накопиченню цивілізаційних відмінностей між їх членами. Організації, створені всередині однієї цивілізації, як правило, досягають більшого успіху і роблять більше, ніж мультицивілізаційні організації» [1, с.156]. Однак, Зеленов навпаки, підкреслює політичну роль регіонів та їх значення для міжнародного політичного життя. Зокрема він зазначає, що важливу модель розвитку міжнародної спільноти ми знаходимо в регіональних альянсах. «Найсприятливішим механізмом такого типу творення спільноти є, принаймні на початку, взаємна зацікавленість націй у заохоченні кооперативних зв'язків. Однак на певному етапі наднаціональна спільнота починає набирати своєї власної визначеності та логіки. Проте нині та в найближчому майбутньому цей тип інтернаціоналізації спільноти залишається регіональним, а не глобальним» [2, с.160].

Другу групу утворюють решта держав, що слабо задіяні у зазначеному процесі. Однак, на нашу думку, правомірніше було б говорити про дві тенденції у світовому розвитку: тенденцію до глобалізації і тенденцію до регіоналізації, оскільки всі країни, так чи інакше, приймають участь у обох процесах.

Сьогодні процес регіоналізації набирає достатньо швидких темпів, однак чи не найуспішніше у сучасному світі розвивається європейський (західний) регіоналізм, який ґрунтується на пріоритеті прав та інтересів особистості перед правами та інтересами будь-якої спільноти.

Відповідно до Декларації про європейську регіоналізацію можна виділити європейські, транскордонні та проблемні регіони:

Європейський регіон - це територіальне утворення, яке безпосередньо передує рівню держави і має власний уряд з відповідними політичними повноваженнями.

Транскордонний регіон включає до свого складу прикордонні території, громади двох або декількох держав і володіє консолідованим бюджетом.

Слаборозвинуті (депресивні) регіони представляють собою кризові промислові або сільськогосподарські території, що отримують статус проблемних регіонів.

Закономірно, що поява регіонів суттєво змінює політичне життя, оскільки привносить нову якість у політичну систему. Як зазначає український політолог Ю. Таран, саме за таким принципом здійснюється реформа управління в європейських державах, а регіональне і місцеве самоуправління визнано одним з пріоритетів у розвитку Європейського Союзу, де місцеве і регіональне самоуправління ґрунтується на трьох основних принципах: субсидіарності, солідарності і доповнюваності [4, с.5].

Найважливішим серед них, на думку дослідника, є принцип субсидіарності, суть якого полягає у тому, що компетенція у державі розподіляється так, що проблеми повинні вирішуватися на тому рівні, на якому вони виникають. За інших рівних умов перевага надається нижчим, а не вищим органам влади. Пріоритет належить інституту, який знаходиться найближче до громадянина, а отже і найлегше контролюється ним.

Принцип солідарності вимагає, щоб найбагатші регіони поважали інтереси фінансово і ресурсно менш забезпечених регіонів. Правда, у реалізації цього принципу більшу роль відіграють центральні органи влади і навіть наднаціональні структури. Зокрема, спеціальні фонди Європейського Союзу надають допомогу тим регіонам, які в результаті господарської діяльності виробляють менше, ніж 90 % від середнього значення ВВП серед усіх регіонів.

Принцип доповнюваності орієнтований на виконання спільних компетенцій держави і регіону, переважно в площині економічного розвитку.

Якщо прослідкувати історію процесу європейської регіоналізації, стає зрозумілим, що він проходив досить складно і неоднозначно. Децентралізація європейських держав стала пропагуватися з початку 1980-х років у зв'язку з настанням неолібералізму та обмеженням регулюючої ролі держави. Ідея регіоналізації виходила від німецьких політиків і вперше була викладена на Конференції місцевих та регіональних властей Ради Європи у доповіді представника Німеччини А.Галетт «Регіональні інститути в Європі». Головну роль у просуванні цієї програми зіграли дві організації: Рада комун та регіонів Європи (РКРС) та Асамблея європейських регіонів (АЄР).

Саме РКРС підготувала прийняту в 1985 р. «Європейську хартію місцевого самоуправління», в якій сформульовані загальні принципи, що стосуються діяльності місцевих властей. На сьогоднішній день РКРС можна назвати найбільш показною організацією, яка об'єднує більше ста тисяч утворень, що входять до 44-х великих національних асоціацій місцевих та регіональних властей 35 країн Європи. З 1997 року і до останнього часу її очолював В.Жіскар д'Естен.

У 1986 році Європарламент приймає «Хартію Спінки у справах регіоналізації», у 1991 р. – «Хартію регіонів спінки», а в 1994 році створено консультативний орган ЄС – Комітет регіонів, який володіє правом політичної ініціативи. Однак революційним у даному відношенні документом стала «Хартія про регіональне самоуправління», прийнята як рекомендація №34 Комітетом місцевих та регіональних властей Ради Європи у 1997 році. Вона сприяла зростанню політичної ролі регіонів, дозволяючи їм встановлювати прямі зв'язки з європейськими інстанціями Брюсселя і впроваджувати в життя самостійну політику. Даний документ настільки серйозно змінював співвідношення власних повноважень між регіонами та державою, що через розбіжності у поглядах різних країн він так і не був підписаний і не вступив у силу.

У той час, як у Югославії з початку 1990-х років здійснювався жорсткий варіант розчленування держави, в ЄС відбувалася обкатка моделі «мирної» федералізації. Експериментальним полем для цього стала Бельгія. Бельгійська модель вирізняється складністю, оскільки вона включає в себе три мовних спільноти і три територіальних регіони, кожен з яких має власні законодавчі та виконавчі органи. Однак саме така складність робить бельгійську модель взірцевою для інших європейських країн, оскільки являє собою приклад і адміністративної децентралізації, і етнічної федералізації, тобто представляє інтерес і для багатонаціональних, і для мононаціональних держав.

З кінця 1990-х рр., на тлі розв'язаної в Югославії війни, світова еліта цілком відкрито заговорила про необхідність «глобального управління» спільнотою. «Європейська архітектура» стала розглядатися як модель для будівництва «нової глобальної архітектури», характерними рисами якої є мережений принцип організації, цілковита проникність кордонів та відкритість для фінансових та інформаційних потоків. Саме у ці роки набули особливої популярності концепції «розчинення», «розмивання» та «ерозії» державного суверенітету, державу піддають критиці через її нездатність забезпечити необхідну економічну ефективність управління, а її скасування уявляється неминучою та об'єктивною тенденцією світового розвитку.

Діючи у відповідності до логіки дроблення та фрагментарності геополітичного простору, глобальна еліта сьогодні робить ставку на все місцеве, локальне, що працює на роздроблення держави. Як зазначає вчений Саймс, «пил слабких держав жодним чином не турбує світовий ринок, він, швидше, сприяє йому (рух капіталів, податковий рай, тощо). Глобалізація сприяє мікронаціоналізмам, плеємінному поділу та лінгвістичному націоналізму» [3, с.41]. Тому «бунтівні» регіони та спільноти, етнічні та інші меншини стають її об'єктивними союзниками та опорою. Не випадково у політології дедалі більше утверджується новий термін «глокалізація». Однак, створюваний замість державних структур новий наднаціональний універсалістський центр влади є набагато жорсткішим, авторитарним і непідконтрольним, адже з ліквідацією державного суверенітету ліквідує і традиційні демократичні механізми участі громадян в управлінні.

Головна роль у роздробленні європейського простору, на думку російської дослідниці О.Четверикової [7, с.2], належить Німеччині, яка здійснює цю роль шляхом реалізації власної моделі федеративного устрою в інших державах ЄС. Метою цього процесу є виділення автономних регіонів як опорних структур інтеграції, на основі яких створюється мережа міждержавного транскордонного співробітництва, здатна забезпечити в майбутньому заміну державних кордонів суто функціональними, такими, що визнають лише один критерій – економічну ефективність.

Слід зауважити, що не в останню чергу регіоналізм виникає як відповідь на вимогу певних груп населення, які володіють досить чіткою регіональною ідентичністю і прагнуть автономії. У даному випадку ефективність децентралізації визначається формулою «менше етатизму – менше сепаратизму». За цих умов регіони переорієнтовуються від загальних питань переоблаштування держави та перегляду кордонів на розв'язок проблем організації власних територій, які виявляються не менш серйозними. [5, с.58].

Автономізація окремих частин території держави дозволяє зняти напругу з етнічних питань. Так в Італії, три з п'яти областей з особливим статусом мають етнічну специфіку (Південний Тіроль, Фріулі-Венеція-Джулі і Валле-д'Аоста). Завдяки особливому статусу цих територій проблеми міжетнічних відносин переносяться на другий план. Зокрема, Великобританія для того, щоб зменшити націоналістичні і сепаратистських настрої, йде шляхом надання автономії своєму «кельтському поясу» – у 1998 році було прийнято ряд

законів, які вводили самоуправління в Шотландії, Північній Ірландії та Уельсі. Шотландська національна партія оцінила тоді ці реформи як проміжний успіх, що створює умови, сприятливі для цілковитої незалежності. І коли у травні 2007 року націоналісти вперше за увесь час існування партії отримали перемогу на виборах у місцевий парламент, перше, що заявив лідер партії А. Салмонд, - це те, що до 2010 р. вони планують провести референдум про відділення Шотландії [цит. за , с.4].

В сучасних умовах, коли глобалізація повністю зводить нанівець ідею державного суверенітету, а разом з ним і політичну ідею нації, ідея етносу стає її заміною, набуваючи форми принципу відстоювання прав меншин оскільки ФРН є моноетнічною державою, втілення цього принципу не загрожує її територіальній цілісності, а, навпаки, дозволяє поставити питання про права німецьких меншин за межами країни. Зате по відношенню до інших європейських держав, він спрацьовує, як детонатор.

У процесі реалізації цієї стратегії своєрідної «балканізації» Європи О.Четверикова зокрема вирізняє три напрямки:

1) децентралізація державної влади (федералізація, регіоналізація країни) з метою передачі регіонам максимальних повноважень та закріплення прямих відносин їх із інститутами ЄС;

2) створення транскордонних регіонів та інших форм міжрегіонального співробітництва для розмивання кордонів та забезпечення горизонтального зростання регіонів;

3) захист прав етнічних національних меншин з метою створення автономних етнічних регіонів [7, с.3].

У сучасних умовах міжнародного розвитку процеси інтеграції та регіоналізації відбуваються у більшості європейських країн. Форми регіонального самоуправління повсюдно різняться, але загальна тенденція одна: щойно починається процес передачі повноважень регіонам, вимоги останніх стають дедалі більш наполегливими і широкими. В Іспанії, де двигуном регіоналізації виступають Каталонія та Країна Басків, сьогодні вже сформувалися структури так званого «асиметричного федералізму». Найголоснішою подією тут стало затвердження Конституційною комісією Конгресу Іспанії нового статусу Каталонії у 2006 році, яке опозиція оцінює як «тиху» революційну перебудову політичної системи, котра ставить під загрозу цілісність країни. До цього, ще у 2003 році, зі своїм планом автономії виступив глава уряду Країни Басків («План Ібарретче»). Він передбачає «нову модель відносин баскського регіону з державою на основі вільної асоціації». І хоча він був відхилений іспанським урядом, досягнення поставлених ним цілей залишається головним завданням баскських властей.

Децентралізація дійшла і до «бастіону» централізму – Франції. У 2003 році французький конгрес ухвалив поправку до Конституції, яка закріпила «децентралізовану організацію» Республіки, і прийняв новий закон про децентралізацію, що представив численні повноваження місцевим органам самоуправління. А дещо раніше, у січні 2003 року, уряд Ж.-П.Раффарена надав право Ельзаському регіонові самостійно звернутися до Брюсселю для вирішення питання про виплати із Структурних фондів, після чого такого ж права стали добиватися інші французькі регіони.

На сьогоднішній день у половині держав Євросоюзу регіональна влада має законодавчі повноваження і працюють як «партнери» ЄС. Однак принципово важливим залишається питання про те, наскільки важливою є централізація для вирішення головного завдання, заради якого вона була проголошена – вирівнюванню рівнів соціально-економічного розвитку регіонів. Однак в умовах виходу держави із економіки та підтвердження конкурентоздатності як ключового принципу розвитку, процвітання регіонів залежить не

від активності регіонального «громадянського суспільства», а від здатності місцевої еліти залучити недержавних інвесторів. Однак шанси у регіонів різні, і забезпечити дану умову можуть лише ті з них, які мають відповідні конкурентні переваги, що роблять їх привабливими для притоку капіталу та трудових ресурсів.

В останні десятиліття західна інтелектуальна думка спирається на ідею створення Сполучених Штатів Європи – спільного «Європейського дому», який за економічною потужністю можна було б порівняти зі США. У основі зазначеної ідеї – атлантична модель, котра бере початок ще від американської революції. Європейський регіоналізм базується на принципах «атлантичного федералізму», який передбачає звільнення громадянського суспільства з-під опіки держави. Сутність європейського регіоналізму полягає у поетапному переході від національних об'єднань до Європи регіонів. У зазначеному процесі Рада Європи крокує попереду Європейського Союзу, закладаючи фундамент майбутнього громадянського суспільства. Таким чином, сутність регіоналізму полягає в інтеграції за формулою «Європа регіонів». Фундаментом європейського регіоналізму є теорія субсидіарності, яка передбачає у суспільних відносинах пріоритет прав та інтересів особи перед правами та інтересами будь-якої спільноти. У Західній Європі принцип субсидіарності передбачає чіткий розподіл прав та обов'язків по виконавчій вертикалі з делегуванням повноважень на той територіальний рівень, де вони можуть виконуватися найбільш ефективно [9, с.257].

Таким чином, стає цілком очевидним, що регіональне консолідування не лише тісно пов'язане з глобальними процесами, але значною мірою є їх прямим наслідком. В цьому розумінні регіоналізація виникла в сучасному світі, перед усім, як відповідь на економічні та політичні виклики новітньої історії. Саме тому, визнаючи взаємозалежність глобальних та регіональних процесів, слід все ж таки виходити з того, що регіональні процеси являються, до певної міри, реакцією на глобальні процеси. Як правило, зазначена реакція, ґрунтуючись на культурно – історичних особливостях держав, виходить на ту чи іншу форму регіональної солідарності, при цьому часто переборюючи виниклі історичні традиції, інколи навіть наперекір взаємній неприязні етносів, що входять до цього регіону. У основі регіоналізації, а отже, і регіональної солідарності, зазвичай лежать очевидні критерії.

Примітно, що по досягненні певного моменту («критичної маси») регіоналізація може почати стримувати глобалізацію, оскільки остання виявляється дедалі менш вигідною і все більше ризикованою. Дії у рамках регіоналізації більшою мірою відповідають інтересам більш слабких учасників: їм для розминки надаються більш легкі ринки – не лише у економічному, але і в політичному, соціальному та культурному плані.

За глобалізмом та регіоналізмом стоять доволі потужні сили, що робить результат їх боротьби малопередбачуваним. Однак можна справедливо припустити, що ця боротьба буде достатньо тривалою. Одним з факторів, що здатні істотно покращити позиції регіоналістів, може стати більш тісна політико-економічна взаємодія учасників регіоналізацій. Це вже відбувається, зокрема досить важливим і символічним уявляється угода про зону вільної торгівлі, укладена між Китаєм та АСЄАН наприкінці 2001 року [8, с.64].

Сьогодні цілком очевидним є той факт, що з появою регіоналізації розстановка сил у світі помітно ускладнилася. Вона чимось нагадує період ієрархічної системи (тоді Великобританії протистояли не лише окремі країни з суцільно індивідуальними інтересами, але й центри сили, представлені переважно колоніальними та напівколоніальними імперіями). І сьогодні ми бачимо взаємодію трьох типів суб'єктів міжнародних відносин: окремих країн, далеко не рівних між собою за сукупним потенціалом, регіональних держав та ре-

гіональних інтеграційних об'єднань. При цьому ролі окремих суб'єктів можуть накладатися одна на одну: частина країн може виступати в різних іпостасях.

Таким чином бачимо, що в сучасних умовах регіоналізація починає виявляти значний вплив не тільки на економічні процеси, але і на формування системи міжнародних відносин. Насамперед регіоналізація обмежує можливості маневру світового лідера (чи держави, яка пробує претендувати на цю роль) стосовно встановлення власної гегемонії. Оскільки мати справу дедалі частіше доводиться з об'єднаннями держав різного типу, кожна з яких потребує окремого підходу, лідеру куди складніше нав'язати світовій спільноті свої інтереси за допомогою політичних чи економічних методів.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що процес регіоналізації, є процесом незворотним, свого роду відповіддю глобалізації. Тому цілком природно, що країни, які не зуміли адаптуватися до процесу глобалізації, почали шукати щось нове, більш прийнятне для себе, тому створення регіональних об'єднань вони розглядають як метод захисту своїх країн від негативних наслідків глобалізації. Поки що між регіоналізацією та глобалізацією не існує значного антагонізму, та він і не бажаний для всіх. «Непримиреними» можуть виявитися ідеологи – прибічники глобалізму і регіоналізму. Важливо, щоб вони знайшли спільну мову, зуміли домовитись про спільні цілі і подолання неминучих перешкод на шляху до них.

Список використаної літератури

1. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. – Львів: Кальваія, 2006. – с. 156
2. Зеленов Л.А. Сучасна глобалізація. – Ленанд, 2010. – с. 304
3. Simes D. Priorities, Not Delusions // The National Interest online. April 25, 2007
4. Таран Юрій.Європейський досвід регіоналізму, dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=1324
5. Туровский Р. Баланс отношений «центр-регионы» как основа территориально-государственного строительства // МЭиМО. – 2003. - №12. – С. 54-65
6. Хаттон Уилл «Мир, в котором мы живем», М., 2004г., Ладомир, 502 с.
7. Четверикова О. Регионализация Европы: <http://www.rueu.eu/index.php?name=Pages&op=page&pid>
8. Широков Г. К., Салицкий А. И. Глобализация и/или регионализация? (Регионализация и ее типы)// Восток. Афро-Азиатские общества: история и современность – 2003 - №5- с.85-96
9. Этциони Амитай «От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям», М., 2004г, Ладомир, 443 с.